

Επικούρεια φιλοσοφία

Το κείμενο του [D.S. Hutchinson](#) που ακολουθεί, συνιστά πρόλογο για το «Αναγνωστικό της Επικούρειας φιλοσοφίας και τέχνης του ζην» των εκδόσεων [Θύραθεν](#), έργο θεματικής ταξινόμησης κειμένων-πηγών για την Επικούρεια φιλοσοφία, το οποίο επιμελήθηκε και μετέφρασε ο κ. Γ. Αβραμίδης.

Θέλεις να 'σαι ευτυχισμένος;

Φυσικά και θέλεις!

Τότε, τι σ' εμποδίζει;

Η ευτυχία σου εξαρτάται από σένα ολοκληρωτικά!

Να τι μας έχει αποκαλύψει η θεϊκή σοφία ενός ανθρώπου που πέρασε τη γαλήνια ζωή του ανάμεσά μας, και με το προσωπικό του παράδειγμα και τη διδασκαλία του, μας έδειξε το μονοπάτι για τη λύτρωση από τη δυστυχία.

Τον λέγαν Επίκουρο.

Τέτοια λόγια θα άκουγε κανείς από το στόμα ενός Επικούρειου, στην αγορά οποιασδήποτε πόλης της αρχαιότητας. Αν θυμίζουν θρησκευτικό κήρυγμα, αυτό δεν είναι τυχαίο. Τον Επίκουρο οι οπαδοί του τον τιμούσαν σαν θεϊκή ύπαρξη: ένα Σοφό που είχε την απάντηση για κάθε σημαντικό ζήτημα της ζωής. Αυτό που προσέλκυε τους οπαδούς ήταν η προοπτική της προσωπικής τους ευτυχίας, που για την επίτευξή της ο Επίκουρος πρόσφερε ξεκάθαρες φιλοσοφικές συμβουλές.

Το βασικό εμπόδιο στην ευτυχία, λέει ο Επίκουρος, είναι η ανησυχία. Όσο πλούσιος και διάσημος και να είσαι, δεν θα 'σαι ευτυχισμένος αν δεν πάψεις να επιθυμείς περισσότερα πλούτη και φήμη. Όσο καλή και να είναι η υγεία σου, δεν θα είσαι ευτυχισμένος αν σε κατατρέχει ο φόβος της αρρώστιας και των γηρατειών. Δεν μπορείς να ευτυχήσεις σε τούτη τη ζωή αν ανησυχείς για την επόμενη ζωή. Δεν μπορείς να είσαι ευτυχισμένος αν πιστεύεις ότι θα σε κατατρέξει και θα σε τιμωρήσει κάποια ισχυρή θεϊκή δύναμη. Όμως μπορείς να είσαι ευτυχισμένος αν δεχθείς τις τέσσερις βασικές αλήθειες του επικουρισμού:

- δεν μας απειλεί καμιά θεϊκή δύναμη
- δεν υπάρχει μετά θάνατο ζωή
- εύκολα αποκτιέται ότι πραγματικά χρειαζόμαστε
- ότι μας κάνει να υποφέρουμε εύκολα μπορούμε να το υπομείνουμε.

Αυτή είναι η λεγόμενη **τετραφάρμακος**: η επικούρεια συνταγή ενάντια στην επιδημική ασθένεια που ονομάζεται ανθρώπινο άγχος. Όπως είπε ένας μεταγενέστερος Επικούρειος — ο Φιλόδημος από τα Γάδαρα, σ' ένα έργο του με άγνωστο τίτλο, αποσπάσματα του οποίου σώζονται στον πάπυρο του Ηρακλείου, Herculaneum 1005, στήλη IV, στιχ.10-14

Μη φοβάσαι το θεό, μη σε στενοχωρεί ο θάνατος, το καλό εύκολα μπορείς να το κερδίσεις, το φοβερό εύκολα μπορείς να το αντέξεις.

«**Το καλό εύκολα μπορείς να το κερδίσεις**». Χρειαζόμαστε τροφή, νερό, προστασία από τα στοιχεία της φύσης και ασφάλεια από εχθρικά ζώα και ανθρώπους. Όλα τούτα είναι διαθέσιμα και μπορείς να τ' αποκτήσεις με μικρή προσπάθεια ή λίγα λεφτά. Δεν έχουμε ανάγκη από χαβιάρι, σαμπάνιες, παλάτια και σωματοφύλακες, από πράγματα ακριβά που δύσκολα αποκτώνται και δύσκολα διατηρούνται. Οι άνθρωποι που επιθυμούν περισσότερα απ' ότι πραγματικά χρειάζονται, κάνουν ένα θεμελιώδες λάθος που μειώνει τις πιθανότητες να αισθανθούν ικανοποιημένοι από τη ζωή: ένα λάθος που προκαλεί περιττές στενοχώριες. Ενώ τα σώματά μας χρειάζονται τροφή, νερό προστασία και ασφάλεια, το

μόνο που χρειάζονται οι ψυχές είναι η σιγουριά ότι το σώμα θα έχει αυτά που χρειάζεται. Αν το σώμα μου είναι ικανοποιημένο κι η ψυχή μου νιώθει σιγουριά, τότε θα είμαι ευδιάθετος κι η ευδιαθεσία μου αυτή είναι το κλειδί για την ευτυχία· χωρίς όμως την ευδιαθεσία, δεν μπορούμε ν' απολαύσουμε τις λεγόμενες «χαρές» της ζωής. Το να 'ναι κανείς ευδιάθετος είναι μια κατάσταση γεμάτη ηδονή — μάλιστα, ο Επίκουρος την ονομάζει «όριο ηδονής» — κι είναι μια φυσική κατάσταση· αν όμως υποφέρουμε από άγχος και στενοχώρια, τότε χρειαζόμαστε εξάσκηση ώστε να επιτυγχάνουμε και να διατηρούμε την κατάσταση αυτή. Οι κανόνες της επικούρειας φιλοσοφίας επιτρέπουν στους οπαδούς της να αναγνωρίσουν πόσα λίγα είναι αυτά που χρειάζονται πραγματικά, να απολαμβάνουν την κατοχή τους και να απολαμβάνουν τη βεβαιότητα ότι θα εξακολουθήσουν να τα κατέχουν. Κι από την άλλη, δεν υπάρχει λόγος να μην απολαμβάνει κανείς περιστασιακές πολυτέλειες, αν συμβαίνει να είναι διαθέσιμες χωρίς δυσκολία. Η πολυτέλεια δεν είναι κακό πράγμα από μόνη της· όμως, ως και η παραμικρή εξάρτηση από πολυτέλειες είναι επιβλαβής για την ευτυχία, όπως επιβλαβής είναι κάθε επιθυμία για μη αναγκαία πράγματα.

«**Το φοβερό εύκολα μπορείς να το αντέξεις**». Χωρίς αμφιβολία, η αρρώστια κι ο πόνος είναι δυσάρεστα, όμως είμαστε από τη φύση μας έτσι φτιαγμένοι ώστε να μη χρειάζεσθαινα υποφέρουμε πάρα πολύ απ' αυτά. Η αρρώστια είτε είναι σύντομη είτε χρονίζει, και είτε είναι ήπιας μορφής είτε οξεία· όμως ταλαιπωρία έντονη που να διαρκεί πολύ δεν είναι κάτι το συνηθισμένο· είναι ανώφελο λοιπόν να μας σκοτίζει η έγνοια για πόνους και ταλαιπωρίες που μας περιμένουν. Ομολογουμένως, η διδαχή ετούτη είναι δύσκολο να γίνει αποδεκτή, ιδιαίτερα από νέους ανθρώπους· καθώς όμως οι άνθρωποι γερνούν και αποκτούν εμπειρία στο να υπομένουν τους πόνους, αναγνωρίζουν την αλήθεια της ολοένα και περισσότερο, όπως ο Ρωμαίος φιλόσοφος Σενέκας — Σενέκα επιστολές προς Λουκίλιο (LXXVIII. 7-10)— που η υγεία του κάθε άλλο παρά καλή ήταν. Ο ίδιος ο Επίκουρος πέθανε ύστερα από βασανιστικούς πόνους δύο εβδομάδων, από πέτρα στα νεφρά που του προκάλεσε επίσχεση ούρων· όμως ισχυρίστηκε ότι ο θάνατος τον εύρισκε ευδιάθετο, επειδή τις ώρες εκείνες διατηρούσε στο νου ζωντανή τη μνήμη των φίλων του, των ευχάριστων στιγμών και των συζητήσεων που 'χαν κάνει μαζί. Το ψυχικό μαρτύριο, αντίθετα από το σωματικό, είναι φρικτό να το υπομένει κανείς· όμως άπαξ και συλλάβεις την επικούρεια φιλοσοφία, δε θα χρειαστεί πια να το αντιμετωπίσεις. Μάθε τα όρια των αναγκών σου, αναγνώρισε τα όρια των δεινών που είναι πιθανό να υποφέρει το σώμα σου, και απόλαυσε τη σιγουριά ότι η ζωή σου θα είναι εξαιρετικά ηδονική αν δεν τη δηλητηριάζεις με άγχη και επιθυμίες.

Προτομή του Επίκουρου (Μουσείο Λούβρου) _wikipedia

«**Μη σε στενοχωρεί ο θάνατος**». Όσο είσαι ζωντανός, δεν έχεις σχέση μ' αυτόν· μα κι όταν πεθάνεις, πάλι δεν έχεις να κάνεις μ' αυτόν, διότι τότε δε θα 'χεις να κάνεις με τίποτα. «Ένα τίποτα είναι για μας ο θάνατος», λέει ο Επίκουρος, γιατί «όταν υπάρχουμε εμείς, ο θάνατος είναι απών, και όταν ο θάνατος είναι παρών, δεν υπάρχουμε εμείς». — Επίκουρου επιστολή προς Μενοικέα 125 (βλ. σελίδα 255 του βιβλίου) Ο θάνατος είναι πάντοτε άσχετος μ' εμάς, αν και προκαλεί μεγάλη στενοχώρια σε πολλούς ανθρώπους για μεγάλο διάστημα της ζωής τους. Η έγνοια του θανάτου καλύπτει σαν πέπλο την εμπειρία της ζωής, είτε γιατί οι άνθρωποι προσβλέπουν σε μετά θάνατο ζωή και τρομοκρατούνται και ε-

ξευτελίζονται προκειμένου να κερδίσουν την εύνοια του Θεού, που θα μπορούσε κάλλιστα να τους τιμωρήσει για τις κακές τους πράξεις· είτε γιατί λυπούνται και τρομάζουν με την ιδέα ότι δεν θα υπάρχουν μετά το θάνατό τους. Όμως δεν υπάρχουν θεοί που να μας απειλούν, μα ακόμα και να υπήρχαν, εμείς δε θα είμασταν παρόντες για να μα τιμωρήσουν. Η ψυχή μας είναι ένα λεπτό πράγμα που διαλύεται όταν πεθαίνουμε· μα ακόμα κι αν το υλικό της ήταν τέτοιο που να επιβιώνει άθικτο, αυτό για μας πάλι δε θα σήμαινε τίποτα, γιατί ό,τι έχει σημασία είναι η συνέχεια του βιώματος, η οποία όμως διαρρηγνύεται με τον χωρισμό της ψυχής από το σώμα. Είναι παράλογο να φοβάσαι τη μη ύπαρξή σου, τη στιγμή που ήδη ξέρεις πως είναι το να μην υπάρχεις· σκέψου την εποχή που δεν είχες ακόμα γεννηθεί: ήταν τόσο απαράδεκτη η ανυπαρξία σου; Είναι μεγάλο μπέρδεμα το να στενοχωριέσαι για τη θνητότητά σου, κι είναι αχαριστία το να αγανακτάς με τους περιορισμούς της ζωής, σαν άπληστος συνδαιτυμόνας που έχει την απαίτηση να του σερβίρουν πιάτα επ' αόριστον και αρνείται να σηκωθεί από το τραπέζι.

«**Μη φοβάσαι το θεό**». Οι θεοί είναι μακάριοι και αθάνατοι, ακριβώς όπως υποδηλώνεται από την ίδια την έννοια του «θεού». Όμως σύμφωνα με τον Επίκουρο, οι περισσότεροι άνθρωποι βρίσκονται σε κατάσταση σύγχυσης σε ό,τι έχει να κάνει με τους θεούς, πιστεύοντας πως οι θεοί ενδιαφέρονται πολύ για τις ανθρώπινες ενέργειες και καταβάλλουν μεγάλες προσπάθειες να ευνοήσουν τους πιστούς και να τιμωρήσουν τους θνητούς εχθρούς τους. Όχι· δεν συμβιβάζεται με την έννοια του Θείου η πίστη ότι οι θεοί καταβάλλουν προσπάθειες ή ότι έχουν έγνοιες. Η πιο ορθή αλλά και πιο ευχάριστη αντίληψη για τους θεούς είναι το να θεωρείς, όπως συχνά θεωρούσαν οι Έλληνες, ότι οι θεοί ζούν μακάριοι, απαλλαγμένοι από κάθε έγνοια, χωρίς ανάγκες, άτρωτοι, και ότι γενικά η ζωή τους είναι αξιοζήλευτη. Μια τέτοια σύλληψη μετατρέπει τους θεούς σε υποδείγματα προς μίμηση· μέσα στα όρια που επιβάλλει η ανθρώπινη φύση, οι Επικούρειοι αμιλλώνται την ευτυχία των θεών.

Ο Επίκουρος είπε ότι ήταν έτοιμος να παραβγεί με τον Δία σε ευτυχία, αρκεί να μην του έλειπε το κριθαρόψωμο και το νερό.

Αιλιανός *Ιστορίες* 4,13

Αν ωστόσο οι θεοί είναι τόσο ανεξάρτητοι, όπως υποδηλώνουν τα παραπάνω, τότε είναι βέβαιο ότι δεν θα προσέχουν τις λατρευτικές εκδηλώσεις μας και τις θυσίες που τους προσφέρουμε. (Είναι αλήθεια πως πολλοί πίστευαν ότι ο Επίκουρος υπονόμει τα θεμέλια της παραδοσιακής θρησκείας). Επιπλέον, πώς μπορεί να εξηγήσει ο Επίκουρος τα θεϊκά ονόματα και τις οπτασίες, αν δεν μας τα στέλνουν οι ίδιοι οι θεοί με το θέλημά τους; Αυτές οι οπτασίες, απαντά ο Επίκουρος, είναι υλικές εικόνες που ταξιδεύουν μες στον κόσμο, όπως άλλωστε το κάθε τι που βλέπουμε ή φανταζόμαστε· επομένως πρόκειται για κάτι αληθινό. Ταξιδεύουν μες στον κόσμο εξ αιτίας των γενικών νόμων κίνησης των ατόμων κι όχι επειδή μας τις στέλνουν οι θεοί. Μα τότε, τι είδους σώματα θα πρέπει να έχουν οι θεοί, αν η εικόνα τους εκρέει από αυτά διαρκώς κι οι ίδιοι εξακολουθούν να παραμένουν άτρωτοι και ισχυροί; Τα σώματά τους απαντά ο Επίκουρος, διαρκώς εφοδιάζονται από παραστάσεις που ρέουν προς αυτούς· το σώμα ενός θεού ίσως να μην είναι τίποτα περισσότερο από μία εστία προς την οποία συγκεντρώνονται οι εικόνες που αργότερα θα ταξιδέψουν ως εμάς και θα συμβάλουν στην αντίληψή μας γι' αυτό. — πρόκειται για μια υπόθεση· δεν είναι εύκολο να καταλάβει κανείς την επικούρεια θέση για την φύση των θεών, και ο αναγνώστης θα πρέπει να γνωρίζει ότι οι σύγχρονοι λόγιοι δεν συμφωνούν στην ερμηνεία των μαρτυριών.

Αν, ωστόσο, το Θεϊόν δεν ασκεί καμία επιρροή προς όφελός μας, πως συμβαίνει να είναι ο κόσμος μας κατάλληλος για να τον κατοικούμε; Έγινε έτσι τυχαία, είπε ο Επίκουρος. Η απάντησή του αυτή, που έδωσε λαβή στους αρχαίους επικριτές του να τον χλευάσουν, τον τοποθετεί πολύ μπροστά από την εποχή του· είναι απάντηση που θα μπορούσε

να δώσει και ένας σύγχρονός μας επιστήμονας. Ο Επίκουρος θεωρούσε ότι το σύμπαν είναι ένα υλικό σύστημα που διέπεται από υλικούς νόμους. Τα θεμελιώδη στοιχεία της ύλης είναι τα άτομα —θέση την οποία δανείστηκε από τον Δημόκριτο, έναν υλιστή φιλόσοφο. Κι από τον Επίκουρο, με τη σειρά του τη δανείστηκε ο Γάλλος Πιέρ Γκασεντί, που τον 17ο αιώνα εισήγαγε την ατομική θεωρία στη σύγχρονη επιστήμη, τα οποία κινούνται, συγκρούονται μεταξύ τους και σχηματίζουν μεγαλύτερες δομές σύμφωνα με φυσικούς νόμους. Αυτές οι μεγαλύτερες δομές μπορούν να εξελιχθούν σε ακόμη μεγαλύτερες με τη συσσώρευση περισσότερης ύλης, και κάποτε σχηματίζουν κόσμους ολόκληρους. Οι κόσμοι αυτοί είναι εξαιρετικά πολυάριθμοι και ποικίλοι. Κάποιοι απ' αυτούς θα είναι ασταθείς, άλλοι όμως θα είναι σταθεροί. Οι τελευταίοι θα διατηρηθούν και —όπως ο δικός μας κόσμος— θα μοιάζουν να σχεδιάστηκαν έτσι ώστε να παραμένουν σταθεροί. Κάποτε, μέσα από τα στοιχεία των κόσμων αυτών, θ' αναπτυχθούν έμβιες δομές. Σήμερα η θεωρία αυτή δεν είναι πια τόσο απίστευτη όσο ήταν για τους μη επικούρειους επιστήμονες και φιλοσόφους του αρχαίου κόσμου, και σε γενικές γραμμές ίσως είναι αληθινή.

Τυχαίνει σήμερα να έχουμε στη διάθεσή μας αρκετά στοιχεία της επικούρειας φυσικής φιλοσοφίας που πάνω της θεμελιωνόταν το υπόλοιπο σύστημα του Επίκουρου. Όμως, δεν ήταν λίγοι οι επικούρειοι που δεν ενδιαφέρονταν και τόσο γι' αυτήν· ούτε και θεωρούνταν απαραίτητο γι' αυτούς ένα τέτοιο ενδιαφέρον, εκτός κι αν οι ίδιοι έθεταν θεμελιώδη ερωτήματα, είτε από περιέργεια είτε από σκεπτικισμό. Αυτό που είχε τη μεγαλύτερη σημασία στη φυσική φιλοσοφία του Επίκουρου, ήταν η γενική πεποίθηση ότι ο καθένας μας έρχεται να ζήσει, πάνω στη γή ελεύθερος από μεταφυσικά δεσμά· ότι δεν είμαστε μαριονέτες κανενός Δημιουργού· ότι δεν υπάρχει σενάριο που θα πρέπει να ακολουθήσουμε και που μας θέτει υπό περιορισμό· ότι εναπόκειται σ' εμάς ν' ανακαλύψουμε τους πραγματικούς περιορισμούς που μας επιβάλλει η φύση. Όταν το καταφέρουμε αυτό, θ' ανακαλύψουμε κάτι μαγευτικό: η ζωή είναι ελεύθερη, η ζωή είναι ωραία, η ευτυχία είναι εφικτή, μπορούμε ν' απολαύσουμε τη μακαριότητα των θεών αντί να αυτοεξευτελιζόμαστε εξ αιτίας των παρανοήσεών μας γι' αυτούς.

Λέγοντας ότι η ζωή είναι *ελεύθερη*, δεν εννοούμε ότι αφηφούμε κάθε ηθικό περιορισμό. Είναι πολύ κακή κίνηση το να εξαπατήσεις τους φίλους σου ή να βιαιοπραγήσεις στο δρόμο εναντίον άλλων ανθρώπων ή να προβείς σε οποιαδήποτε ενέργεια που θα μπορούσε να σε κάνει να στενοχωριέσαι για τις αντιδράσεις τους. Γιατί είναι κακή κίνηση; Όχι επειδή ο θεός έχει θεσπίσει ότι τέτοια πράγματα είναι «ανήθικα»· αλλά επειδή είναι ηλίθιο να κάνεις ο,τιδήποτε θα μπορούσε να σου προκαλέσει στεναχώρια και ταραχή για οτιδήποτε. Σύμφωνα με κάποιους ηθικούς φιλοσόφους (αρχαίους και σύγχρονους), η άποψη αυτή καθιστά τον επικουρισμό ανήθικη φιλοσοφία, επειδή αρνείται ότι το κακό υπάρχει εγγενώς στην ανήθικη συμπεριφορά. Αν μπορούσαμε να 'μαστε σίγουροι ότι κανείς δεν θα την είχε ανακαλύψει, δεν θα 'χαμε λόγο να στεναχωριόμαστε για τις συνέπειές της, οπότε δεν θα 'χαμε λόγο να μην είμαστε ανήθικοι. Αυτό είναι αλήθεια, παραδέχεται ο Επίκουρος, ποτέ όμως δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι κανείς δεν θα την ανακαλύψει· οπότε, η πιο ήρεμη κατεύθυνση είναι να συμμορφωνόμαστε στους κανόνες της κοινωνικής ηθικής. Κανόνες που έχουν αναπτυχθεί στο πέρασμα των αιώνων για λόγους αρκετά κατανοητούς, και κυρίως για αμοιβαία προστασία από εχθρικές ενέργειες. Οι νομικοί και ηθικοί κανόνες υπηρετούν ένα καλό σκοπό· αν και δεν αξίζει τον κόπο να πασχίσεις να διακριθείς στο δημόσιο βίο και να σε τρώει το άγχος της πολιτικής ζωής. Πολύ πιο ικανοποιητική και πολύτιμη είναι η ανάπτυξη προσωπικών σχέσεων αμοιβαίας εμπιστοσύνης, γιατί στην ανάγκη ο φίλος θα σου παρασταθεί —όχι το δημόσιο πρόσωπο. Πραγματικά, οι φίλοι είναι η σπουδαιότερη άμυνά μας ενάντια στην ανασφάλεια, είναι για μας η μεγαλύτερη πηγή δύναμης, σύμφωνα με τις αλήθειες της επικούρειας φιλοσοφίας.

Οι φίλοι και η φιλοσοφία είναι οι δύο μεγαλύτεροι πόροι, που θα μας επιτρέψουν να ζήσουμε τη ζωή με σιγουριά και δίχως άγχος. Κι ίσως το καλύτερο απ' όλα θα ήταν να είχαμε φίλους με τους οποίους να μοιραζόμασταν την επικούρεια φιλοσοφία μας· πολλοί επικούρειοι ζούσαν σε μικρές επικούρειες κοινότητες, όπως οι μαθητές του Πυθαγόρα σε παλαιότερους καιρούς. Αυτές οι κοινότητες είχαν ως πρότυπό τους τον Κήπο που ίδρυσε ο Επίκουρος σ' ένα προάστιο της Αθήνας. Λίγα πράγματα ξέρουμε για την οργάνωση αυτών των κοινοτήτων, πέρα από το ότι δεν απαιτούσαν από τα μέλη να προσφέρουν την παρουσία τους (σε αντίθεση με τους Πυθαγόρειους και κάποιες σύγχρονες θρησκευτικές οργανώσεις), και το ότι γίνονταν σ' αυτές κανονικά μαθήματα και συζητήσεις πάνω στην επικούρεια φιλοσοφία. Στις κοινότητες αυτές, οι δούλοι και οι γυναίκες ήταν πρόσωπα ισότιμα με τους άρρενες πολίτες, πράγμα που ξέφευγε κατά πολύ από τα καθιερωμένα κοινωνικά πρότυπα της εποχής· ο Επίκουρος πίστευε ότι οι ταπεινής καταγωγής άνθρωποι ήταν σε θέση να καταλάβουν και να επωφεληθούν από τη φιλοσοφία του όσο και οι μορφωμένοι· ακόμη κι απ' αυτήν την άποψη, ο επικουρισμός βρισκόταν μπροστά από την εποχή του.

Στην είσοδο του Κήπου του Επίκουρου, υπήρχε η επιγραφή: «Ξένε, καλά θα κάνεις να μείνεις εδώ· εδώ το υψηλότερο αγαθό είναι η ευχαρίστηση». (Antal Strohmeyer «The Philosopher's Garden», Athens, 1834). Πηγή : Andro.gr

Το γεγονός ότι υπήρχαν γυναίκες μέλη στάθηκε αφορμή να διαδοθούν από εχθρικά πρόσωπα σκανδαλώδεις φήμες, ότι ο Κήπος ήταν τόπος ακατάπαυστων οργίων και γλε-

ντιών· φήμες που προφανώς ενισχύθηκαν από τη θέση του Επίκουρου ότι η σωματική ηδονή είναι η πρωταρχική και βασική μορφή ηδονής. Όμως ο Επίκουρος πίστευε στο γάμο και στην οικογένεια, για όσους ήταν προετοιμασμένοι για τέτοιες ευθύνες· και αποδοκίμαζε τον σεξουαλικό έρωτα, διότι παγιδεύει τον εραστή μέσα σ' ένα κουβάρι περιττών αναγκών και τρωτών συναισθηματικών καταστάσεων. Το τυπικό μοντέλο: αρχικά πόθος, μετά ξεμυάλισμα, στη συνέχεια εκπλήρωση και τέλος ζήλεια ή πλήξη. Σ' αυτή την αέναα επαναλαμβανόμενη ιστορία, πέρα από την ίδια την ερωτική πράξη δεν υπάρχει παρά η ανησυχία και η κατάπτωση. Ο Επίκουρος θεωρούσε το σεξ ως μια μη αναγκαία ηδονή που ποτέ δεν πρόσφερε πραγματικό όφελος σε κανέναν — ...«και να' μαστε κι ευχαριστημένοι αν δεν μας βλάψει κιόλας»! (Διογένης Λαέρτιος, X 118). Η ερωτική πράξη από μόνη της δεν έχει τίποτε το επιλήψιμο· όμως πολύ πιο σημαντική από το σεξ ή τον έρωτα είναι η φιλία, που «χορεύει ολόγυρα στην οικουμένη, καλώντας μας να ξυπνήσουμε για χάρη της ευτυχίας» (Επίκουρου προσφώνησις 52).

Ένα από τα πιο αξιοσημείωτα γνωρίσματα της επικούρειας φιλοσοφίας είναι ότι μπορεί να γίνει κατανοητή σε πολλά γνωστικά επίπεδα. Δε χρειάζεται να είσαι φιλοσοφική διάνοια για να συλλάβεις τα κύρια νοήματα· γι αυτό και ο Επίκουρος επινόησε ρητά και αξιώματα που ο καθένας θα μπορούσε να τα απομνημονεύσει και να τα έχει στη διάθεσή του, να τον βοηθούν σε δύσκολες ώρες να ξεπερνά τις ταραχές της ψυχής... Υπήρχαν, για παράδειγμα, δαχτυλίδια με μικρούς σφραγιδόλιθους, αλλά και καθρεφτάκια, με χαραγμένη τη φράση «ένα τίποτα είναι ο θάνατος» — μικρά ενθυμήματα για να τα'χουν μαζί τους οι

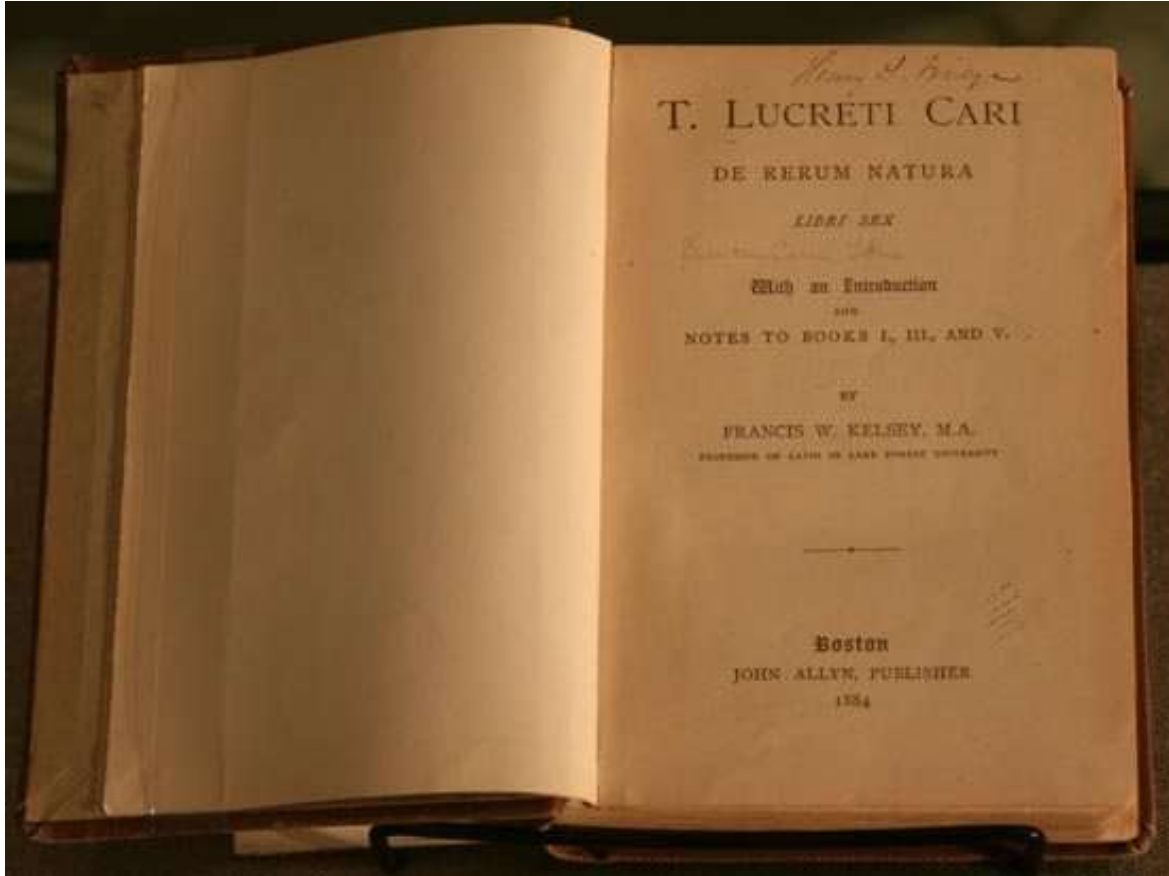
οπαδοί, ενώ θα καταγίνονταν με τις καθημερινές τους ασχολίες. Υποθέστε όμως ότι δεν σας πείθει το «ένα τίποτα είναι ο θάνατος», και ότι θέλετε αποδείξετε προτού οργανώσετε τη ζωή σας γύρω από την ιδέα αυτή. Για την περίπτωση σας, ο Επίκουρος έγραψε επιστολές που συνόψιζαν τα βασικά του επιχειρήματα, και που κυκλοφορούσαν ελεύθερα ανάμεσα σε κείνους που ενδιαφέρονταν για το θέμα. Υποθέστε, πάλι, ότι ήδη διαθέτετε φιλοσοφική παιδεία και θέλετε να αποτιμήσετε τα επιχειρήματα του Επίκουρου παραβάλλοντάς τα με μian αντίπαλη επιχειρηματολογία κάποιου άλλου φιλοσόφου. Για το σκοπό αυτό έγραψε επιμελημένα και ολοκληρωμένα δοκίμια· η κύρια πραγματεία του πάνω στη φυσική φιλοσοφία έφτανε στον εκπληκτικό αριθμό των 37 τόμων. Ο Επίκουρος είχε γράψει και μια ενδιαμέση (πάντως αρκετά ενδελεχρή) επιτομή αυτού του εκτενέστατου βιβλίου· γενικά, τα θέματα θα πρέπει να αναπτύσσονταν σε διάφορα επίπεδα όσον αφορά στην έκταση και στη λεπτολογία. Αν μας φαίνονται επιφανειακά τα στοιχεία που διαθέτουμε για ένα θέμα, προφανώς αυτό οφείλεται στο ότι οι πιο ενδελεχείς και εκτεταμένες συζητήσεις πάνω στο θέμα δεν έχουν διασωθεί.

Ο σημερινός μελετητής του επικουρισμού θα πρέπει να γνωρίζει ποιές είναι οι διαθέσιμες πηγές του. Κανέναν μεγάλο έργο του Επίκουρου δεν έχει διασωθεί στο ακέραιο, όμως τις πολλές του συνόψεις και συντομεύσεις έχουν επιβιώσει τρεις που περιλαμβάνονται αυτούσιες στο έργο *Βίοι και Γνώμαι των εν Φιλοσοφία Ευδοκιμησάντων* του Διογένη Λαέρτιου, ενός βιογράφου του 3ου μ.Χ. αιώνα. Είναι η *Επιστολή στον Μενοικέα*, όπου ο Επίκουρος εκφράζει συνολικά την άποψή του για την προσωπική ευτυχία· η *Επιστολή στον Ηρόδοτο* σκιαγραφεί την επικούρεια υλιστική φιλοσοφία της φύσης, και η *Επιστολή στον Πυθοκλή* καταγίνεται με τα φυσικά ουράνια φαινόμενα (που πολλοί τα θεωρούσαν έργο των θεών). Οι τρεις αυτές επιστολές απεικονίζουν με τον πιο έγκυρο τρόπο τις απόψεις και τον τρόπο που επιχειρηματολογούσε ο ίδιος ο Επίκουρος. Το ίδιο και οι επονομαζόμενες *Κύριες Δόξες*, ένα σύνολο 40 σύντομων και ζουμερών σημειώσεων-αποφθεγμάτων, συγκεντρωμένων έτσι ώστε να απομνημονεύονται εύκολα οι βασικές αρχές του επικούρειου συστήματος. Μια παρόμοια συλλογή, είναι η λεγόμενη *Επίκουρου Προσφώνησις* —ένα συμπίλημα ρητών του Επίκουρου και άλλων Επικούρειων.

Την εικόνα που σχηματίζουν τα ντοκουμέντα αυτά έρχονται να διευρύνουν τα αποσπάσματα των έργων του Επίκουρου. Σε μερικές περιπτώσεις πρόκειται κυριολεκτικά για σπαράγματα: απανθρακωμένα και εύθρυπτα κομμάτια παπύρων (ο πάπυρος ήταν το χαρτί της αρχαιότητας) που βρέθηκαν σε μian έπαυλη στο Ερκουλάνο —ή Ηράκλειο—, μια πόλη που μαζί με τη γειτονική της Πομπηία, καταστράφηκε στη μεγάλη έκρηξη του Βεζούβιου το 79 μ.Χ. Άλλα αποσπάσματα αποτελούν μικρά τμήματα των έργων του Επίκουρου που παρατίθενται από επικούρειους συγγραφείς όπως ο Φιλόδημος από τα Γάδαρα, τα βιβλία του οποίου βρέθηκαν απανθρακωμένα στην έπαυλη του Ερκουλάνου. Κι ακόμη, αρκετά αποσπάσματα του Επίκουρου βρίσκει κανείς μέσα στα έργα άλλων αρχαίων συγγραφέων, που διασώθηκαν με τον συνηθισμένο τρόπο: δια της αντιγραφής από το ένα χειρόγραφο βιβλίο σε άλλο. Μερικές φορές ο συγγραφέας μας λέει από ποια διατριβή ή ποια επιστολή παραθέτει το απόσπασμα· σε άλλες περιπτώσεις δεν είμαστε σε θέση να ξέρουμε από πού προέρχεται η περικοπή.

Ασύγκριτα πιο χρήσιμη πηγή απ' όλες είναι ένα ποίημα του Λουκρήτιου, ενός Ρωμαίου επικούρειου των αρχών του 1ου αι. π.Χ. Πρόκειται για ένα μακρύ διδακτικό ποίημα που αποτελείται από 6 βιβλία, με τίτλο *DE RERUM NATURA* (Για τη Φύση των Πραγμάτων), που παρουσιάζει σε λατινικό στίχο την επικούρεια φιλοσοφία της φύσης διανθισμένη με με απελευθερωτικές διδαχές και κηρύγματα κατά της δεισιδαιμονίας. Πρόκειται για μεγάλο κλασικό έργο της παγκόσμιας λογοτεχνίας, που εντυπωσιάζει τόσο με τις πλούσιες ποιητικές αρετές του όσο και με την άτεγκτη συνέπεια των ιδεών του. Δεδομένου ότι έχει χαθεί η *Μεγάλη Επιτομή του Επίκουρου* (μια λεπτομερής επιτομή των τριανταεπτά τόμων

Περί Φύσεως), πάνω στην οποία φαίνεται ότι είναι βασισμένο το ποίημα του Λουκρήτιου, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε σε τι βαθμό αποτελεί πιστή έκφραση των θέσεων του πρώτου. Αν και δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι ο Λουκρήτιος δεν εισάγει νέες ιδέες, στο έργο του δεν βρίσκεται κανένα στοιχείο που να αντιβαίνει στις γνωστές θέσεις του Επίκουρου. Μια ενδελεχής μελέτη του επικουρισμού θα πρέπει οπωσδήποτε να περιλαμβάνει τον Λουκρήτιο στο κύριο σώμα των μαρτυριών.

F. W. Kelsey, T. Lucreti Cari: De Rerum Natura (1884). This copy belonged to Henry Simmons Frieze, the chair of the Latin Department who hired Kelsey and served three times as acting president of the University of Michigan Buhr Storage Facility, The University Library

Ο Επίκουρος ανέπτυξε ένα φιλοσοφικό σύστημα και καθιέρωσε ένα τρόπο ζωής που αξίζουν το σεβασμό και την κατανόηση, ίσως ακόμα και την αφοσίωσή μας. Στη Μεσόγειο της αρχαιότητας, αυτός ο τρόπος ζωής προσέλκυσε εκατοντάδες χιλιάδες οπαδούς σε κοινότητες που βάσταξαν πάνω από 600 χρόνια. Όμως, από την αρχή ακόμα της διδασκαλίας του, το μήνυμά του συνάντησε αντιδράσεις και διαστρεβλώθηκε· πρώτα από τους ακαδημαϊκούς φιλοσόφους και την πολιτική εξουσία και στη συνέχεια από τους χριστιανούς. Είναι γεγονός ότι οι Επικούρειοι σχεδόν ποτέ δεν ξεπούλησαν τα πιστεύω τους για να στραφούν σε άλλα φιλοσοφικά συστήματα, ενώ άλλες σχολές σε μόνιμη βάση έχαναν μαθητές, που στρέφονταν στον επικουρισμό. Γιατί; Ίσως γιατί οι Επικούρειοι έβρισκαν στο σύστημά τους ένα πραγματικό νόημα. Άλλη μια —χαρακτηριστικά περιφρονητική— εξήγηση δίνει ο Αρκεσίλαος, αντίπαλος του Επίκουρου: «Τον άντρα μπορείς να τον κάνεις ευνούχο· έναν ευνούχο όμως δεν μπορείς να τον κάνεις άντρα» (Διογένης Λαέρτιος, IV 43. Ο Αρκεσίλαος ήταν επικεφαλής της πλατωνικής Ακαδημίας στα χρόνια του Επίκουρου). Ακόμα και στις μέρες μας, οι επικριτές του επικουρισμού εξακολουθούν να τον παραποιούν, εμφαίζοντάς

τον ως μια φυγόπονη πνευματικά, ρηχή, ηδονοθηρική, ανήθικη ή άθεη παρωδία της αληθινής φιλοσοφίας. Στις μέρες μας, ο επικουρισμός έφτασε να σημαίνει το αντίθετό του: ένας εξεζητημένος ζήλος για σπάνια και ακριβά εδέσματα και ποτά.

Παρακαλώ, βρείτε το κουράγιο να αγνοήσετε μια προκατάληψη δύο χιλιάδων ετών, και αποτιμήστε τη φιλοσοφία αυτή κρίνοντας από τα αξιόλογα χαρίσματά της. Το βιβλίο [αυτό](#) σας παρέχει τις μαρτυρίες που χρειάζεστε.

D.S. Hutchinson *Trinity College*
Πανεπιστήμιο Τορόντο